

Cristian Moroianu

ETIMOLOGIA MULTIPLĂ – UN CONCEPT NECESAR

Proveniența – simultană sau succesivă, demonstrabilă lingvistic și/sau extralingvistic – a unui împrumut din două sau mai multe etimoane aparținând unor diferite limbi de cultură cu care româna a avut contacte de-a lungul istoriei sale este o realitate intuită și valorificată concret cel puțin odată cu apariția dicționarului academic al limbii române (DA) coordonat de Sextil Pușcariu și devenită, cu toate bunele și relele sale, o prezență constantă atât în dicționarele noastre explicative (DEX) și istorice (DLR) reprezentative, cât și în dicționarele specializate după criterii cronologice (spre exemplu, DÎLR) sau de apartenență la anumite domenii. Etimologia multiplă românească a fost denumită ca atare de Alexandru Graur (1950), a fost asumată de principalii noștri istorici ai limbii, lexicografi și lexicologi (N.A. Ursu, A. Avram, Stelian Dumistrăcel, Gh. Ivănescu, Al. Niculescu, Mircea Seche, Marius Sala etc.) și a fost teoretizată (inclusiv cu extinderea către alte tipuri) în special de către Th. Hristea (1968: 103–108 și 1973: 3–15).

Fără să fie un fenomen „original” românesc (Hristea 1978: 225, Ivănescu 1980: 671), etimologia multiplă externă este explicabilă și categoric argumentabilă cel puțin pentru etapa de constituire, de îmbogățire și de consolidare a vocabularului literar al limbii noastre, caracterizată de concurența dintre limbile de cultură „tradiționale” care au marcat evoluția societății românești premoderne (mai ales neogreaca și rusa în Muntenia și Moldova, pe de o parte, maghiara și germana în Transilvania și Banat, pe de altă parte) și limbile de cultură romanice: franceza și italiana, care au constituit, alături de latină, elementul de „unitate” a societății educate românești în epoca premergătoare unificării teritoriale. Faptul este firesc în condițiile în care asistăm, între sfârșitul secolului al XVIII-lea¹ și prima jumătate a secolului următor, la o transformare profundă a societății noastre dinspre tradiția orientală spre modernitatea occidentală, dinspre inegalitatea culturală înspre dorința expresă de promovare a educației și culturii în rândurile poporului, dinspre caracterul limitat al conștiinței apartenenței la aceeași cultură la impunerea priorității a acesteia ca modalitate de apropiere de societățile europene evoluat și

¹ Pentru influența latino-romană din cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea, vezi Moraru 2000: 190–226. Amintind contribuțiile unor cărturari ca stolnicul Constantin Cantacuzino, Neculai Milescu Spătarul, Antim Ivireanu, Dimitrie Cantemir, Teodor Corbea, Nicolae Costin, Radu Greceanu, Dimitrie Eustatievici, Radu Tempea ori Radu Popescu, autoarea sugerează o etimologie multiplă inclusiv pentru cuvintele introduse de ei, „având în vedere că aceștia (...) cunoșteau nu doar latina, ci și alte limbi (...) care vehiculau deja în această perioadă un bagaj lexical latino-roman din ce în ce mai consistent” (Moraru 2000: 207).

LR, LXVIII, nr. 2, p. 287–306, București, 2019

de limbile-surori². În decurs de o jumătate de secol – ceea ce, în contextul evoluției unei limbi, este un interval mai degrabă de simultaneitate decât de succesiune –, modelele societare, culturale și lingvistice au fost diverse, iar constituirea treptată a vocabularului românesc a beneficiat de contribuția tuturor limbilor citate mai sus, valorificată la noi de boieri și intelectuali poligloți care, dincolo de formația fiecăruia, aveau ca scop realizarea unei limbi evolute, demnă de originile sale și de apartenența culturală la spațiul occidental.

Modalitățile de realizare a acestui deziderat au fost diverse, uneori duse spre extreme, dar eforturile interne au condus, după aproape un secol de experimente, individuale sau de grup, la realizarea unui vocabular modern consistent și echilibrat, oscilând între unitate structurală și diversitate a modelelor. Dintre cele mai importante procedee de îmbogățire lexicală din surse externe (împrumutul, calcul, traducerea și românizarea), împrumutul și-a dovedit, în timp, valabilitatea, în ciuda faptului că diversitatea limbilor cu care societatea românească educată intra în contact în aproximativ aceeași perioadă a avut ca rezultat o mare diversitate de variante lexicale etimologice, aflate în relație concurențială, la autori diferiți, sau, de multe ori, într-o relație autoconcurențială, la același autor poliglot. Această extraordinară varietate formală a împrumuturilor românești, rezultat al normalității unei epoci în schimbare, se explică prin etimologie multiplă³.

Necesitatea luării în considerare a etimologiei multiple externe reprezintă conținutul prezentului articol, care își propune să nuanțeze înțelegerea acestui fenomen pe cât de complex, pe atât de real, cu referire particulară la împrumuturile românești (pre)moderne. Premisele generale de la care plecăm în argumentarea acestei necesități sunt următoarele:

a) relevanța datelor de natură lingvistică, respectiv existența și, mai ales, coexistența – paralelă sau concurențială – a variantelor lexicale externe (sau etimologice) de diverse tipuri (fonetice, grafice, accentuale, morfologice sau mixte)⁴;

b) aspectul hibrid al uneia sau al unora dintre variantele etimologice, interpretabil inclusiv prin contribuția „simultană” a mai multe surse directe externe; faptul devine cu atât mai important cu cât prezintă asemenea forme hibride variantele devenite, în timp, literare;

c) relevanța, uneori exclusivă, a datelor extralingvistice (formația lingvistică a autorilor, apartenența acestora la o anumită mișcare culturală, proveniența textelor traduse, momentul pătrunderii în limbă, zona de circulație și frecvența

² Despre diferențele dintre occidentalizarea „latino-romanică și (mittel)europăeană” dintre Transilvania și Moldo-Valahia, vezi Niculescu 2003: 113–123.

³ Pentru depășirea etapei „etimologiei-origine”, insuficientă pentru clarificarea istoriei pătrunderii – simultane sau succesive - a unui cuvânt în limba română din surse externe, vezi trei criterii amintite de Celac 2017: 262–263: a) criteriul lingvistic (formal și semantic); b) criteriul indicării exprese a etimoanelor pentru fiecare dintre variante, completat de precizarea căilor de pătrundere, a momentului și a repartiției teritoriale și c) criteriul anteriorității etimoanelor propuse.

⁴ Existența concurențială a variantelor trebuie confirmată cel puțin prin date de natură culturală și geografică.

împrumuturilor, existența unor modele culturale de adaptare, calitatea de cuvinte internaționale etc.).

Variantele lexicale externe – prin definiție și tradițional considerate etimologice – sunt rezultatul modalităților diferite de pătrundere și de adaptare a aceluiași etimon extern sau a mai multe etimoane externe directe din limbi diferite. Variantele etimologice ale aceleiași unități lexicale, considerate ca punct de referință la nivelul limbii literare actuale, pot fi duble sau multiple; în egală măsură, inclusiv variantele etimologice astăzi învechite pot avea etimologie unică sau multiplă. Lucrările din care a fost excerptat corpusul propus spre analiză sunt cele ale soților Ursu (2004–2011), care nu și-au propus corelarea variantelor cu etimoanele lor directe, „scădere” compensată, selectiv și parțial, în DLR și progresiv consecvent în DELR (2012/2015/2018). Raportarea la aceste surse presupune, implicit, faptul că exemplele discutate în continuare îndeplinesc cerințele științifice ale aplicării etimologiei multiple. Criteriile după care am clasificat aceste exemple sunt a) caracterul dublu, respectiv multiplu al variantelor și, în interiorul acestuia, b) numărul și tipul relațiilor de filiație la nivelul etimoanelor externe⁵ (împrumuturi arborescente sau paralele)⁶.

1. VARIANTE ETIMOLOGICE DUBLE

1.1. O primă situație este aceea în care un împrumut are două variante etimologice (în principal, de tip fonetic), dintre care una provine dintr-o limbă modernă (romanică sau neromanică), iar alta din latină (în faza ei clasică sau medievală), etimonul latin fiind atât sursa directă a uneia, cât și sursă indirectă a celeilalte: *abject*, -ă adj. (din fr. *abject* [împr. din lat. *abjectus*]) și *abiect*, -ă (din lat. *abiectus*, -a); *cabalin*, -ă adj. (din lat. *caballinus*, -a) și *cavalin*, -ă (din it. *cavallino* < lat. *caballinus*); *calomnie* s.f. (din fr. *calomnie* [împr. din lat. *calumnia*]) și *calumnie* (din lat. *calumnia*)⁷; *controversă* s.f. (din fr. *controverse* [împr. din lat. *controversia*]) și *controversie* (din lat. *controversia*); *circumspect*, -ă adj./*încercumspect*, *cercumspect*⁸ (din lat. *circumspectus*, -a) și *circospect*, -ă (din fr. *circospect* [împr. din lat.]); *edificiu* s.n./*edificie*, *edifițiu*, *edifiție*, *edifiț*

⁵ Pentru originea etimoanelor externe, am folosit următoarele dicționare, consultate mai ales în format electronic: CNRTL, Treccani, Duden, Etymonline, Vasmer, DLE, Triantafyllides.

⁶ Suntem conștienți de faptul că încadrarea exemplilor discutate în unul sau altul dintre cele două tipuri principale (variante externe duble sau multiple) este dependentă de sursele bibliografice consultate și că ea este oricând pasibilă de completări.

⁷ Vezi, în aceeași situație, și „derivatele” *calomnios*, -oasă adj. (din fr. *calomnieux* [împr. din lat.]) și *calumnios*, -oasă (din lat. *calumniosus*, -a).

⁸ Variantele complementare celei literare reprezintă, de asemenea, dovezi ale soluției etimologice propuse pentru aceasta: spre exemplu, originea directă latină este probată atât de pronunțarea germană a etimonului, cât și, mai ales, de românizarea lui *circum-* în forma *cercum-*, după modelul cuvintelor moștenite (lat. *cercus* > *cerc*).

(din lat. *aedificium*) și *edifis* (din fr. *édifice* [împr. din lat.]); *favorabil*, -ă adj. (din lat. *favorabilis*) și *favorabl*, -ă (din fr. *favorable* [împr. din lat.]); *fecund*, -ă adj. (din lat. *fecundus*, -a) și *fecond*, -ă (din fr. *fécond* [împr. din lat.]); *ferm*, -ă adj. (din fr. *ferme* [împr. din lat. *firmus*]) și *firm*, -ă (din lat. *firmus*, -a); *glorifica* vb. (din lat. *glorificare*) și *glorifia* (din fr. *glorifier* [împr. din lat.]); *gratifica* vb. (din lat. *gratificari* și *gratificare*) și *gratifia* (din fr. *gratifier* [împr. din lat.]); *identifica* vb. (din lat. *identificare*) și *identifia* (din fr. *identifier* [împr. din lat.]); *iluzoriu*, -ie adj. (din lat. *illorius*, -ia) și *iluzo(a)r*, -ă (din fr. *illusoire* [împr. din lat.]); *malign*, -ă adj. (din lat. *malignus*, -a) și *malin*, -ă (din fr. *malin*, -gne [împr. din lat.]); *malițios*, -oasă adj. (din lat. *malitiosus*, -a) și *malicios*, -oasă (din fr. *malicieux* [împr. din lat.]); *merit* s.n./*meritum* (din lat. *meritum*, germ. *Meritum*, it. *merito*, fr. *mérite* [ultimele trei împr. din lat.]) și *merit* (din fr. *mérite*)⁹; *modifica* vb. (din lat. *modificare*) și *modifia* (din fr. *modifier*, francizat din lat. *modificare*); *ofrandă* s.f. (din fr. *offrande* [împr. din lat. med. *offerenda*]) și *oferendă* (din lat. *offerenda*); *parcurs* s.n. (din fr. *parcours*, francizare, după *cours*, a lat. *percursus*) și *percurs* (din lat. *percursus*); *sacrifica* vb. (din lat. *sacrificare*) și *sacrifia* (din fr. *sacrifier* [împr. din lat.]); *secol* s.n. (din it. *secolo* [împr. din lat.]) și *secul*, *seclu* (din lat. *saeculum*)¹⁰; *sobru*, -ă adj. (din fr. *sobre* [împr. din lat. *sobrius*]) și *sobriu*, -ie (din lat. *sobrius*, -ia) etc. Din punctul de vedere al formei literare actuale, se poate constata un relativ echilibru între variantele împrumutate direct din limbile romanice (*abject*, *calomnie*, *controversă*, *ofrandă*, *parcurs*, *sobru* etc.) și cele împrumutate direct din latină (*cabalin*, *circumspect*, *fecund*, *malign*, *malițios*, *modifica* etc.). Etimologia dublă este argumentată relevant, după opinia noastră, prin relația de corespondență fonetică între variante și etimoanele lor directe, diferențele formale atât între variantele românești, cât și între etimoanele lor exclusiv romanice nefiind semnificative. Acest din urmă fapt ne îndreptățește să credem că, în ciuda originii directe diferite a exemplelor prezentate mai sus, ele au fost „simțite” chiar din momentul pătrunderii lor în limbă ca variații formale ale aceleiași unități lexicale, al cărei statut se va configura în timp, până la asumarea ei la nivelul limbii literare.

1.2. O a doua situație conține variante externe duble provenite – amândouă – din etimoane directe diferite din limbi moderne diferite, etimonul direct al uneia fiind inclusiv sursa indirectă a celeilalte: *alia* vb. (din fr. (*s'*)*allier*) și *alea* (din it. *alleare* [din fr.]); *apanaj* s.n. (din fr. *apanage*) și *apanagiu* (din it. *appanagio* [din fr.]); *apartment* s.n. (din it. *appartamento*) și *apartament* (din fr. *appartement* [din it.]); *ardezie* s.f. (din it. *ardesia* [*<* v.fr. *ardeise* = *ardoise*]) și *ardoază* (din fr. *ardoise*); *atitudă* s.f. (din fr. *attitude* [din it.]) și *atitudine*, *atitudină* (din it. *attitudine*); *avantaj* s.n. (din fr. *avantage*) și *avantagiu* (din it. *avvantaggio*)

⁹ În acest caz, în favoarea originii franceze pledează varianta accentuală.

¹⁰ Cu siguranță trebuie să fi existat și o variantă care să reproducă, inclusiv din punct de vedere formal, fr. *siècle*.

[din fr.]); *cabotaj* s.n. (din fr. *cabotage*) și *cabotagiu* (din it. *cabotaggio* [din fr.]); *camarad* s.m. (din fr. *camarade*) și *camerad* (din germ. *Kamerad* [din fr.]); *carnaval* s.n. (din fr. *carnaval* [din it.]) și *carneval* (din it. *carnevale*); *comerciant* s.m. (din it. *commerciant* [< fr.]) și *comersant* (din fr. *commerçant*); *cortegiu* s.n. (din it. *corteggio*) și *cortej* (din fr. *cortège* [din it.])¹¹; *concediu* s.n./*congedie*, *conged*, *congediu* (din it. *congedo* [< v.fr. *congiet* = *congé*] și *conje*, *conjedie* (din fr. *congé*); *detaliu* s.n. (din it. *dettaglio* [din fr.]) și *detail* (din fr. *détail*); *dezinvoltură* s.f. (din fr. *désinvolture* [din it.]) și *disinvoltură* (din it. *disinvoltura*); *fante* s.m. (din it. *fante*) și *fant* (din germ. *Fant* [din it. *fante*, prin intermedierea dialectelor germane de sud]); *fațadă* s.f./*fățadă* (din fr. *façade* [din it.], după *față*) și *fațată* (din it. *facciata*, după *față*); *intermediu* s.n. (din it. *intermedio*) și *intermed* (din fr. *intermède* [din it.]); *jargon* s.n. (din fr. *jargon*) și *gerg* (din it. *gergo(une)* [< v.fr. *jergon*, fr. *jargon*]); *libertinaj* s.n. (din fr. *libertinage*) și *libertinagiu* (din it. *libertinaggio* [din fr.]); *manej* s.n./*manejă* s.f. (din fr. *manège* [din it.]) și *manegiu* (din it. *maneggio*); *masaj* s.n. (din fr. *massage*) și *masagiu* (din it. *massaggio* [din fr.]); *mesaj* s.n. (din fr. *message*) și *mesagiu* (din it. *messaggio* [din fr.]); *miraj* s.n. (din fr. *mirage*) și *miragiu* (din it. *miraggio* [din fr.]); *mortier* s.n. (din fr. *mortier*) și *mortir* (din rus. *мопмуп* [< oland. *mortir* < fr. *mortier*]); *portocală* s.f. (din ngr. *πορτοκάλι* [din it.]) și *portogală*, *portugală* (din it. *portogallo*); *prizonier* s.m./*prizoner*, *prisonier*, *prisoner* (din fr. *prisonnier*) și *prigionier*, *prigioner* (din it. *prigioniero* [din fr.]); *tarantelă* s.f. (din it. *tarantella*) și *tarentelă* (din fr. *tarentelle* [din it.]); *tarantulă* s.f. (din fr. *tarentule* [din it.]) și *tarantolă* (din it. *tarantola*); *terasă* s.f. (din fr. *terrasse*) și *terață* (din it. *terrazza* [din fr.]); *turcoază* s.f. (din fr. *turquoise*) și *turcheză* (din it. *turchese* < v. fr. [*pierre*] *turquoise*, *turquoise*); *zebră* s.f. (din fr. *zèbre*) și *țebură* (din germ. *Zebra* [din engl. *zebra*, fr. *zèbre*]) etc. Din punctul de vedere al formei literare actuale, pare în ușor avantaj influența franceză comparativ cu cea italiană, la distanță mare – ușor de înțeles – față de cea germană (vezi, din franceză, *alia*, *apanaj*, *avantaj*, *cabotaj*, *camarad*, *carnaval*, *dezinvoltură*, *libertinaj*, *masaj*, *mesaj*, *miraj*, *mortier*, *prizonier*, *tarantulă*, *turcoază*, *zebră* etc., respectiv *apartament*, *ardezie*, *atitudine*, *comerciant*, *cortegiu*, *detaliu*, *fante*, *intermediu*, *tarantelă* etc., din italiană). După cum se poate vedea, sursa „secundară” care ne interesează pentru stabilirea statutului de variante nu mai este latina, ci una dintre limbile moderne, iar rezultatul acestui circuit interlingvistic european este obținerea în română, direct din două limbi moderne și înrudite cultural, a unor variante foarte asemănătoare din punct de vedere formal, de asemenea ușor de asimilat unei unice unități lexicale.

1.3. Următoarea situație se referă la variante externe duble provenite din etimoane directe unice din limbi diferite, fiecare dintre acestea provenind, la rândul lui, în mod independent, direct sau indirect, dintr-o sursă comună: *alcool* s.n. (din fr. *alcool* < span. *alcohol*) și *alcohol* (din germ. *Alkohol* < span. *alcohol*); *amibă*

¹¹ Vezi și var. hibridă *cortegiu*, din fr. *cortège*, infl. de it. *corteggio*.

s.f. (din fr. *amibe* [împr. din lat. sav. *amiba*, *amæba* < gr. ἀμοιβή]) și *amebă* (din germ. *Amöbe* < gr. ἀμοιβή); *cadastru* s.n. (din fr. *cadastre* < prov. *cathastre*, *cadastre* < it. *catasto*, *catastro*) și *catastru* (din germ. *Kataster* < it. *catastro*); *gelos*, -oasă adj./*geloz* (din it. *geloso* [< lat. tard. *zēlōsus*]) și *jaluz*, -ă (din fr. *jaloux* [< lat. tard. *zēlōsus*])¹² + *gealuz*; *ivoriu* s.n. (din fr. *ivoire*, împr. din lat. pop. **eboreum*, substantivizat din adj. *eboreus*) și *avoriu* (din it. *avorio* < lat. *eboreus*); *just*, -ă adj. (din fr. *juste* [împr. din lat. *iustus*]) și *giust*, -ă (din it. *giusto* [împr. din lat. *iustus*]); *lexicograf* s.m. (din fr. *lexicographe* [< gr. λεξικογράφος]) și *lessicograf*, *lesicograf* (din it. *lessicografo* [< gr. λεξικογράφος]); *obelisc* s.n. (din fr. *obélisque* [împr. din lat. *obeliscus* < gr. ὀβελίσκος]) și *ovelisc* (din ngr. ὀβελίσκος < gr. ὀβελίσκος); *obscur*, -ă adj. (din fr. *obscur* [împr. din lat. *obscurus*]) și *oscur*, -ă (din it. *oscuro* [împr. din lat. *obscurus*]); *obtuz*, -ă adj. (din fr. *obtus* [împr. din lat. *obtusus*]) și *otuz*, -ă (din it. *ottuso* [împr. din lat. *obtusus*]); *partener* s.m. (din fr. *partenaire* < engl. *partner*) și *partner* (din germ. *Partner* < engl. *partner*); *secular*, -ă adj. (din fr. *séculaire*, împr. din lat. *saecularis*) și *secolar*, -ă (din it. *secolare* [împr. din lat. *saecularis*]); *viconte* s.m./*vicont*, *vi-conte* (din fr. *vicomte* [împr. din lat. med. *vicecomes*]) și *viceconte*, *viscont*, *viscomt* (din it. *viceconte* < prov. *vesconte* [împr. din lat. med. *vicecomes*]) etc. Toate exemplele citate confirmă, din nou, dominanța originii directe franceze în stabilirea variantei literare. Inclusiv în aceste cazuri, formele cvasiidentice ale variantelor le întăresc această calitate, validată și de originea comună greacă sau latină; cel puțin în ceea ce privește originea comună latină, intermediarul francez este, de cele mai multe ori, mai apropiat de forma latină decât cel italian, spre exemplu.

1.4. O altă situație, de tip mixt, este reprezentată de variantele externe duble ale aceleiași unități lexicale, cu etimologie multiplă demonstrabilă – suplimentar argumentelor extralingvistice – prin modalități diferite de pătrundere și de adaptare a etimoanelor: *absent*, -ă adj. (din lat. *absens*, germ. *absent*, fr. *absent* [ultimele două, adaptate cu respectarea grafiei etimoanelor și pronunțate după normele fonetice interne]) și *absant* (din fr. *absent*, pronunțat etimologic și ortografiat în consecință); *bagatelă* s.f. (din fr. *bagatelle* [din it.], it. *bagattella*, germ. *Bagatelle* [din fr.]) și *bagatel* (din fr. *bagatelle*, pătruns pe cale orală și pronunțat etimologic)¹³; *laureat* s.m. (din fr. *lauréat* [cu respectarea grafiei etimologice], lat. *laureatus*) și *loreat* (din fr. *lauréat* [ortografiat după pronunțarea etimologică]) etc. Se poate observa cum cel puțin unul dintre etimoanele propuse pentru originea cuvintelor de mai sus este confirmat de modalitatea orală de pătrundere, care are ca rezultat o variantă exclusivă. Așadar, în cazul cuvintelor citate mai sus, etimologia multiplă este confirmată atât cu argumente extralingvistice (sursa textelor sau formația autorului care le-a tradus sau prelucrat, momentul sau spațiul în care au

¹² Vezi și derivatele *gelozie* s.f. (din it. *gelosia* [din *geloso*]) și *jaluzie* (din fr. *jalousie* [din *jaloux*]) + *gealuzie*, *ghelozie*, *jelozie*, *jalózie*, *zaluzie*, *jalozea*, *zalozea*.

¹³ În DÎLR, s.v. *bagatelu* ‘bagatelă’ s.n. (a. 1728). Din germ. *Bagatelle*, magh. *bagatell*.

pătruns pentru prima dată), cât și cu argumente lingvistice (formale), în sensul că cel puțin originea franceză este probată prin varianta de pătrundere pe cale orală. În toate aceste cazuri, așa cum era de așteptat, au devenit variante literare formele pătrunse pe cale scrisă, sprijinite de prezența lor cvasiomonimică în principalele limbi de cultură europene.

1.5. În sfârșit, ultima situație se referă la variante externe care se explică (cel puțin una dintre ele) prin etimologie multiplă: *absolut*, -ă adj. (din lat. *absolutus*, -a, germ. *absolut* [din fr.], cu sensurile fr. *absolu* [din lat.]) și *asolut*, -ă (din it. *assoluto* [împr. din lat. *absolutus*]); *abunda* vb. (din lat. *abundare*) și *abonda* (din fr. *abonder*, it. *abbondare* [ambele din lat.]); *asalt* s.n. (din lat. *assaltus*, it. *assalto*) și *asalto* (din it. *assalto* [împr. din lat.]); *atestat* s.n. (din germ. *Attestat*, lat. *attestatum*) și *atestatum* (din lat. *attestatum*); *avangardă* s.f./*avangard* s.n., *avantgardă* (din fr. *avant-garde*, germ. *Avantgarde*) și *avangardie*, *avangardie* (din it. *avanguardia*)¹⁴; *baldachin* s.n. (din fr. *baldaquin* [din it. *baldacchino*], germ. *Baldachin* [din it.], ultimul adaptat după grafia etimonului și pronunțat după normele fonetice interne) și *baldahin* (din rus. *балдахин*, germ. *Baldachin*, pătruns pe cale orală și pronunțat etimologic, cu modificarea analogică a accentului); *brigadier* s.m. (din fr. *brigadier*, germ. *Brigadier* [din fr.]) și *brigadir* (din rus. *бригадир* [din germ.]); *compromis* s.n. (din lat. *compromissum*, fr. *compromis* [împr. din lat.]) și *compromes* (din it. *compromesso* [împr. din lat.]); *consulat* s.n. (din lat. *consulatus*, germ. *Konsulat* [din lat.], fr. *consulat* [împr. din lat.]) și *consolat* (din it. *consolato* [împr. din lat.]); *criteriu* s.n./*criterie* s.f. (din lat. *criterium* [< gr. *κρίτηριον*], germ. *Kriterium* [din lat., gr.], fr. *critérium* [împr. din lat.]) și *criterion* (din ngr. *κρίτηριον*¹⁵ < gr. *κρίτηριον*); *curaj* s.n. (din germ. *Courage* [din fr.], fr. *courage*) și *coragiu* (din it. *coraggio* [din prov. *coratge*, v.fr. *corage* = *courage*])¹⁶; *delict* s.n./*delictum* (din lat. *delictum*) și *delit* (din fr. *délit*, it. *delitto* [ambele împr. din lat.]); *demonstrativ*, -ă adj./*demonștrativ*, -ă (din lat. *demonstrativus*, -a, germ. *demonstrativ* [din lat.], fr. *démonstratif* [împr. din lat.]) și *dimonstrativ*, -ă (din it. *dimostrativo* [împr. din lat.]); *dilemă* s.f. (din lat. *dilemma* [din gr.], fr. *dilemme* [împr. din lat. și gr.]) și *dilimă*, *dilimă* (din ngr. *δίλημμα* [< gr. *δίλημμα* -ατος]); *diminutiv* s.n. (din germ. *Diminutiv* [din lat.], fr. *diminutif* [împr. din lat. *diminutivus*, alterat din *deminutivus*]) și *deminutiv* (din lat. *deminutivus*, germ. *Deminutiv* [= *Diminutiv*]); *discurs* s.n./*dișcurs* (din lat. *discursus*, germ. *Diskurs* [din lat.], fr. *discours* [împr. din lat.]) și *discors* (din it. *discorso* [împr. din lat.]); *distracție* s.f./*distracțiune* (din lat. *distractio*, fr. *distractio* [împr. din lat.]) și *distrație* (din it. *distrazione* [împr. din lat.]); *echipaj* s.n.

¹⁴ Vezi și grafia hibridă *avan-guardie*, care ar putea indica o suprapunere a etimonului francez cu cel italian.

¹⁵ Pentru cuvintele din neogreacă am folosit ortografia curentă, în care -v nu mai este redat; în secolele în care au fost împrumutate cuvintele românești, însă, finala încă mai era scrisă.

¹⁶ Vezi și variantele contaminate *curagiu*, *coraj*, *corajie*. Vezi și *curajos*, -oasă adj. (din fr. *courageux*) și *coragios*, -oasă (din it. *coraggioso*) + var. contaminată *curagios*.

(din fr. *équipage*, germ. *Equipage* [din fr.]) și *echipagiu* (din it. *equipaggio* [din fr.]); *efect* s.n./*efectuș*, *efept* (din lat. *effectus*, germ. *Effekt* [din lat.]) și *efet* (din fr. *effet*, cf. și it. *effetto* [ambele din lat.]); *escortă* s.f./*escort* s.n. (din fr. *escorte* [din it. *scorta*], germ. *Eskorte* [din fr.]) și *scortă* (din it. *scorta*); *examen* s.n./*esamen*, *esamin*, *ezamen* (din lat. *examen*, germ. *Examen*, fr. *examen* [ultimele două împr. din lat.]) și *esame* (din it. *esame* [împr. din lat.]); *examina* vb./*eczamina* (din lat. *examinare*, fr. *examiner* [împr. din lat.]) și *esamina*, *ezamina* (din it. *esaminare* [împr. din lat.]); *exporta* vb. (din fr. *exporter* [împr. din lat., cu sensuri după engl. *export*], lat. *exportare*) și *esporta* (din it. *esportare* [împr. din lat.]); *feudal*, -ă adj. (din germ. *feudal* [din lat. med. *feudalis*], it. *feudale* [împr. din lat. med. *feudalis*]) și *feodal* (din fr. *féodal* [împr. din lat. med. *feodalis* = *feudalis*]); *fundament* s.n./*fundamentum*, *fundământ* (din lat. *fundamentum*, germ. *Fundament*) și *fondament* (din fr. *fondement*, it. *fondamente* [ambele din lat.]); *gardă* s.f. (din fr. *garde* [împr. francic], germ. *Garde* [din fr.]) și *gvardie*, *guardie*, *cvardie*, *gardie* etc. (din rus. *звардия* [din it.], lat. *guardia*, it. *guardia* [împr. francic]); *generos*, -oasă adj./*gheneros*, *gheneroz* (din lat. *generosus*, -a, germ. *generös* [din fr.]) și *jeneros*, -oasă (din fr. *généreux* [împr. din lat.]); *geniu* s.n./*ghenie*, *gheniu*, *ghenius* (din lat. *genius*, germ. *Genius* [din lat.]) și *jenie*, *jenie*, *genie*, *jeniu* (din fr. *génie* [împr. din lat.], germ. *Genie* [din fr.]); *gest* s.n./*ghest* (din lat. *gestus*, germ. *Geste*, fr. *geste*, ultimul după grafie) și *jest* (din fr. *geste*, după pronunțare); *iamb* s.m. (din lat. *iambus* [din gr. *ἰαμβος*], fr. *iambe* [împr. din lat., gr.]) și *iamv* (din ngr. *ιαμβος* [$<$ gr. *ἰαμβος*]); *jandarm* s.m./*jendarm* (din fr. *gendarme*, germ. *Gendarm* [conform pronunțării etimologice]) și *gendarm*, *geandarm*, *gindarm* (din it. *gendarme* și [înv.] *giandarme* [din fr.], germ. *Gendarm* [din fr.], adaptat după grafie); *juridic*, -ă adj. (din lat. *juridicus*, -a, fr. *juridique* [împr. din lat.]) și *giuridic*, -ă (din it. *giuridico* [împr. din lat.]); *justiție* s.f./*iustiție* (din lat. *justitia*, fr. *justice* [împr. din lat.]) și *giustiție* (din it. *giustizia* [împr. din lat.]); *libertate* s.f. (din lat. *libertas*, fr. *liberté* [împr. din lat.]) și *liberta* (din it. *libertà* [împr. din lat.]); *mutual*, -ă adj. (din germ. *mutual* [din fr.]) și *mutuel*, -ă (din fr. *mutuel*, germ. *mutuell* [= *mutual*]); *naufragiu* s.n./*naufragie* s.f. (din lat. *naufragium*, it. *naufragio*) și *naufrag*, *nofraj* (din fr. *naufrage*) + [*naufrângere*, *naiefrângere*, *vasfrângere*]; *necesar*, -ă adj./*necesariu*, *neșesar* (din lat. *necessarius*, it. *necessario* [împr. din lat.]) și *necesar*, -ă (din fr. *nécessaire* [împr. din lat.]); *pasaj* s.n. (din fr. *passage*, germ. *Passage* [din fr.]) și *pasagiu* (din it. *passaggio* [din fr.]); *rebel* s.m./*rebeliși* pl. (din lat. *rebellis*, germ. *Rebell* [din fr.], fr. *rebelle* [împr. din lat.]) și *ribel* (din it. *ribelle* [împr. din lat.]); *roman* s.n. (din fr. *roman* [din lat. med. adv. *romanice* „în limba vulgară”], germ. *Roman* [din fr. *roman*]) și *romanț* (din it. *romanzo* [din v.fr. *romanz* $<$ loc. *romanice loqui*]¹⁷); *scelerat*, -ă adj., s.m. (din fr. *scélérat* [refacere, după modelul it. *scellerato*, din *scéléré*, împr. din lat. *sceleratus*],

¹⁷ Vezi, cu aceeași origine îndepărtată, dar cu sensuri evaluate inclusiv în limbile de origine, și *romanță* (din it. *romanza*, germ. *Romanze*), *romans* (din fr. *romance*).

lat. *sceleratus*) și *șelerat*, -ă (din it. *scellerato* [împr. din lat.]); *scuza* vb. (din it. *scusare* [< lat.]) și *excuză*, *escuza* (din lat. *excusare*, fr. *excuser* [împr. din lat.]); *șarlatan* s.m. (din fr. *charlatan* [din it.], germ. *Scharlatan* [din fr.]) și *cearlatan* (din it. *ciarlatano*); *toaletă* s.f./*toalet* s.n., *tualetă*, *toiletă* (din fr. *toilette*, germ. *Toilette* [din fr.]) și *toeletă* (din it. *toiletta* [adaptare a fr. *toilette*]); *vendetă* s.f. (din it. *vendetta* [< lat. *vindicta*]) și *vindictă* (din fr. *vindicte* [împr. din lat.], lat. *vindicta*); *ziar* s.n./*diar*, *diarium*, *diariu* (din lat. *diarium*, it. *diario*) și *zîal* (din fr. *journal*, după *zi*) etc. În aceste cazuri, predomină influența latină în deciderea asupra formei literare, sprijinită și de alte limbi (în cazul originii latine cel puțin indirecte, vezi *absolut*, *abunda*, *asalt*, *atestat*, *cancelar*, *compromis*, *consulat*, *criteriu* etc.). Ca și la exemplele de sub 1.4., originea multiplă a formei-tip – considerată ca atare în mod convențional – este confirmată în unele cazuri de variantele etimologice (astăzi, învechite) atât din latină, cât și din limbile moderne înrudite originar sau cultural cu latina (spre exemplu, it. *assalto* putea fi menținut atât ca variantă neadaptată, în forma cvasioriginară *asalto*, cât și ca variantă adaptată, în forma *asalt*, corespunzătoare etimonului latin, la rândul lui adaptat; la fel, lat. *attestatum*, termen administrativ, se confirmă ca etimon cel puțin secundar, alături de cel principal german, al rom. *atestat* prin faptul că apare și sub varianta etimologică *attestatum* etc.).

2. VARIANTE ETIMOLOGICE MULTIPLE

În această a doua secțiune, ne vom ocupa de situațiile în care un cuvânt românesc cunoaște multiple variante etimologice care, după o firească etapă de concurență, se reduc în favoarea unei variante unice, considerată cea mai îndreptățită – prin structură și frecvență – să devină, la un moment dat, literară. Ca și în cazul variantelor duble, am luat în considerare atât originea, cât și modalitățile de pătrundere și de adaptare în limbă a etimoanelor externe.

2.1. O primă situație are în vedere variante externe provenite una direct din latină și celelalte din limbi moderne, etimonul latin (eventual, grec) fiind sursă indirectă (secundară sau ternară) a tuturor celorlalte: *adjectiv* s.n./*ajectiv* (din germ. *Adjektiv* [după grafie]) și *adjectif* (din fr. *adjectif*), *adiectiv*, *adieptiv*, *aiectiv* (din lat. *adiectivus* și *adiectivum*), *agetiv* (din it. *aggettivo*)¹⁸; *argument* s.n./*argumânt* (din germ. *Argument*, fr. *argument*, lat. *argumentum*) și *argumentum* (din lat. *argumentum*), *argoment* (din it. *argomento* [împr. din lat.]); *cenzor* s.m./*țensor* (din lat. *ensor*) și *ensore* (din it. *ensore* [împr. din lat.]), *țenzor* (din germ. *Zensor* [din lat.]), *ensór* (din fr. *censeur* [împr. din lat.])¹⁹; *circumstanță* s.f./*circumstanție*,

¹⁸ Vezi și variantele hibride (latino-franceze, latino-italiene sau franco-italiene) *adiiectif*, *adgetiv*, *adjectiv*, *adjectif*, *adietiv*, *adjetiv*.

¹⁹ Din aceeași familie, vezi și *cenzură* s.f./*senzură* (din fr. *censure*) și *țenzură* (din germ. *Zensur*), *cénzură* (din lat. *censura*).

țircumstanță, *țircumstanție*, *cercustanță* (din lat. *circumstantia*, cu adaptare după model german, respectiv prin românzare) și *circonstanță*, *circomstanță* (din fr. *circonstance* [împr. din lat.]), *circostanță* (din it. *circostanza* [împr. din lat.]); *comerț* s.n. (din germ. *Kommerz* [din fr.]) și *comerțium*, *comerție*, *comerțiu* (din lat. *commercium*), *comerțiu* (din it. *commercio* [împr. din lat.]), *comers*, *comersie* (din fr. *commerce* [împr. din lat.])²⁰; *justifica* vb./*iustifica* (din lat. *iustificare*) și *giustifica* (din it. *giustificare* [împr. din lat.]), *justifia* (din fr. *justifier* [împr. din lat.])²¹; *notabil*, -ă adj. (din lat. *notabilis*) și *notabile* (din it. *notabile* [împr. din lat.]), *notabl* (din fr. *notable* [împr. din lat.]); *obiect* s.n./*obiectum* (din lat. *obiectum*) și *objet* (din fr. *objet* [împr. din lat.]), *object* (din germ. *Objekt* [din lat.]), *oget* (din it. *oggetto* [împr. din lat.]); *oficiu* s.n./*oficie*, *ofiție*, *ofichiu*, *ofichie* „serviciu (administrativ); funcție, îndatorire; (pl.) servicii, ajutoare, înlesniri; slujbă religioasă; mică încăpere lângă sufragerie, în care se depozitează cele necesare pentru servirea mesei” (din lat. *officium*) și *ofichion* (din ngr. *οφίκιο*²² [din lat.]), *ofis* (din fr. *office* [împr. din lat.]), *ofiț*, *ofițiu* (din germ. *Offizium* [din lat.]); *ofițer* s.m. (din rus. *офицер* [din germ. *Offizier*], pol. *oficer* [din lat.]) și *ofițir* (din germ. *Offizier* [din fr. *officier*], după pronunțarea etimologică), *ofițier* (din germ. *Offizier*), *oficer* (din fr. *officier* [împr. din lat.]), *ofițiar* (din lat. med. *officiarius*); *oracol* s.n. (din it. *oracolo* [împr. din lat.]) și *oracol/oraculum* (din lat. *oraculum*), *oraclu* (din fr. *oracle* [împr. din lat.]), *oracâl* (din germ. *Orakel* [din lat.]); *ospiciu* s.n./*ospitiu* (din lat. *hospitium*) și *ospis* (din fr. *hospice* [împr. din lat.]), *ospit* (din germ. *Hospiz* [din lat.]); *participiu* s.n./*partițipiu*, *partițipium*, *participie* (din lat. *participium*, it. *participio*) și *particip* (din fr. *participe*), *partițip* (din germ. *Partizip*); *particular*, -ă adj. (din germ. *partikular* [< lat.]) și *particulier*, -ă (din fr. *particulier* [împr. din lat.]), *particulare* (din lat. *particularis*), *particular*, -ă (din it. *particolare* [împr. din lat.])²³; *regim* s.n. (din fr. *régime* [împr. din lat.]) și *regimen*, *regimine* (din lat. *regimen*), *regime* (din germ. *Regime* [din fr.], it. *regime* [împr. din lat.]); *societate* s.f./*soțietate* (din lat. *societas*, -atis, inclusiv cu pronunțare germană) și *soțietet* (din germ. *Sozietät* [din fr.]), *sosietate* (din fr. *société* [împr. din lat.]), *soțieta* (din it. *società* [împr. din lat.]); *spectacol* s.n. (din it. *spettacolo* [împr. din lat.]) și *spectacul* (din lat. *spectaculum*), *spectaclu* (din fr. *spectacle* [împr. din lat.]); *șancru* s.n./*șancr* (din fr. *chancre* [împr. din lat. *cancer*]), cu variantele *șancăr* (din germ. *Schanker* [din fr. *chancre*]), *cancru* (din it. *cancro* [împr. din lat. *cancer*]); *triumf* s.n. (din lat. *triumphus* < gr. *ἑρῳμβος*), cu variantele *triamv* (din ngr. *ἑρῳμβος* < gr.), *trionmf* (din fr. *triomphe* [împr. din lat.]), *triumf* (din it. *trionfo* [împr. din lat.]); *universitate* s.f. (din fr. *université* [împr. din lat.]) și *universitas*, *universitaș* (din lat. *universitas*), *universita* (din it. *università*

²⁰ Varianta *comersie*, de altfel, probează, pe lângă originea „fonetică” franceză, și o origine „morfematică” latină.

²¹ Vezi și varianta hibridă *giustifia*.

²² V. nota 15.

²³ La care se adaugă variantele hibride *particuler*, *particoler*.

[împr. din lat.) și *universitet* (din germ. *Universität* [din lat.]) etc. Și în situația exemplurilor de mai sus, este de remarcat rolul „tutelar”, direct sau indirect, al etimonului latin în configurarea variantei literare: spre exemplu, forma *adjectiv* ne trimite în primul rând la grafia germană, a cărei adaptare însă respectă structura latină, iar pronunțarea radicalului se face după etimonul francez; variantele *obiect*, *oficiu*, *ospiciu* și *triumf* confirmă fără nicio ezitare originea latină directă, prima sprijinită de pronunțarea germană. De asemenea, latina deține supremația în cazul variantelor *cenzor* și *particular* (la acesta din urmă, ajutată și de modelul german) și, fără excepție, în cazul substantivelor abstracte devenite literare în forma *-itate* (dintre exemplele de mai sus, vezi *societate*), în dauna variantelor etimologice germane în *-itet/-etet* sau a celor italiene în *-ita/-eta*. În realitate, modelului latin în *-itate(m)* i se subordonează, cu argumente evidente, corespondentele moderne din franceză, italiană sau germană, ceea ce face ca rolul lor în originea multiplă a respectivelor cuvinte românești să fie atât tutelar (prin conștiința originii comune), cât și concret (prin existența variantelor etimologice). În sfârșit, câteva exemple își explică, la nivelul limbii literare actuale, soluția nonlatină atât prin particularități de natură extralingvistică (de domeniu, vezi *ofițer*), cât și lingvistice (concurență între dublete, la nivelul limbii-sursă, vezi *șancru*).

2.2. O a doua situație este exemplificată prin variante externe multiple provenite fiecare din etimoane directe diferite din limbi moderne diferite, etimonul direct al uneia fiind etimonul indirect al tuturor celorlalte: *harpon* s.n. „instrument asemănător unei lănci (...), folosit la vânarea balenelor; rachetă-navă din dotarea marinei SUA; ac gros pentru biopuncții” (din fr. *harpon*, cu sensurile recente după engl. *harpoon*), *arpon* (din it. *arpone* < fr. *harpon*, probabil prin interm. span. *arpón*) și *arpon* (din germ. *Harpune* < oland. *harpoen* < fr. *harpon*); *bancrută* s.f./*bancorută*, *bancherut* s.n., *bancrut* s.n. (din fr. *banqueroute* [din it.]) și *bancrotă*, *bancrot* (din germ. *Bankrott* și [înv.] *Bankerott* [din it.]), *bancarută*, *bancruptă* (din it. *bancarotta*); *bilanț* s.n./*bilanță* s.f. (din germ. *Bilanz* s.f. [din it.]) și *bilanțiu* (din it. *bilancio*), *bilan* (din fr. *bilan* [din it.]); *eșafod* s.n. (din fr. *échafaud*) și *eșafot* (din rus. *эшафот* [din fr.]), *șafot* (din germ. *Schafott* [< oland. *schavot* < v.fr. *chafaud*, *chafaut* = *échafaud*]; *eșarfă* s.f./*eșarpă* (din fr. *écharpe* [< v.fr. **skirpa*, **skirpja*]) și *șarpă* (din germ. *Schärpe* [din fr.]), *scarpă* (din it. *sciarpă* [din fr.]); *gondolă* s.f. (din fr. *gondole* [din it.]) și *gondolă* (din it. *gondola*), *gondel* (din germ. *Gondel* [din it.]); *pionier* s.m./*peonier* „cel care, făcând parte dintr-un grup de coloniști sau de emigranți, desțelenește și cultivă un ținut virgin; (fig.) deschizător de drumuri noi în știință, în tehnică etc.; militar din trupele de geniu, specializate în construcții de terasamente, fortificații, minări etc.” (din fr. *pionnier*) și *pioner* (din rus. *пионер* < germ. *Pionier* < fr. *pionnier*) [„membru al organizației de masă a elevilor în comunism”], *pionir* (din germ. *Pionier* < fr. *pionnier*); *scont* s.n./*sconto* (din it. *sconto*) și *șconto* (din germ. *Skonto* [din it.]), *scompt*, *escontă* (din fr. *escompte* [din it.]); *ștofă* s.f. (din ngr. *στόφα* < it. *stoffa* < v.fr. *estoffe*) și *ștofă* (din germ. *Stoff* < fr. *étoffe*), *etofă* (din fr. *étoffe*) etc.

Spre exemplu, au devenit literare în primul rând variantele explicabile prin franceză atât direct, cât și indirect (vezi *harpon* și *pionier*), fără ca originea indirectă să fie o condiție obligatorie (vezi, spre exemplu, *bancrută*), sau variantele (din germană, neogreacă sau italiană) a căror formă au corespuns mai bine structurii românești (vezi *bilanț*, *scont* sau *stofă*). Aici se pot adăuga exemple de variante împrumutate din etimoane directe din limbi diferite, dintre care unele provin direct din sursa originală, în vreme ce altele provin tot de acolo, însă în mod indirect, prin intermediul surselor directe ale celorlalte: *cuirasă* s.f. (din fr. *cuirasse* < v. prov. *coirassa* [lat. *coriacea*] sau din it. *corazza* [lat. *coriacea*]) și *corață* (din it. *corazza* [lat. *coriacea vestis*]), *chiuras* s.n. (din germ. *Kürass* < fr. *cuirasse*), *chirasă* (din rus. *купас(а)* < germ. *Kürass*); *francez* s.m./*frances* (din it. *francese* < v.fr. *franceis*, *françois*, cf. fr. *français*) și *franțoz* (din germ. *Franzose* < vfr. *françois*), *franțuz* (din rus. *француз* < germ. *Franzose*), *franțez* (din ngr. *φραντσέζος* < it. *francese*) etc.

2.3. Prin corespondență cu 1.4., la variantele multiple provenite din etimoane directe unice din limbi diferite, fiecare provenind, în mod independent, prin împrumut direct sau indirect, dintr-o unică sursă, este de citat exemplul clasic al substantivelor feminine *ciocolată*, *șocolată* și *șocoladă*, primul din it. *cioccolata*, al doilea după fr. *chocolat*, iar al treilea din germ. *Schokolade*, toate etimoanele directe fiind, în limbile de origine, împrumuturi paralele din span. *chocolate*.

2.4. Următoarea situație este reprezentată de variante multiple dintre care cel puțin una se explică, la rândul ei, prin etimologie multiplă: *abstract*, -ă adj./*abștract*, -ă, *abstras*, -ă (din lat. *abstractus*, -a, germ. *abstrakt* [din lat.]) și *abstrat* (din fr. *abstrait*, cu finala după lat.), *astrat* (din it. *astratto* [împr. din lat.]); *adverb* s.n. (din fr. *adverbe*, germ. *Adverb*) și *adverbiu*, *adverbie*, *adverbium* (din lat. *adverbium*, germ. *Adverbium*), *avverb* (din it. *avverbio*, cu finala după fr. și germ.); *amfiteatru* s.n. (din lat. *amphitheatrum*, fr. *amphithéâtre*) și *amfiteatron*, pl. *amfiteatra* (din gr. *ἀμφιθέατρον*)²⁴, *amfiteater* (din germ. *Amphitheater*); *bancher* s.m. (din fr. *banquier* [din it.], it. *banchiere*, germ. *Bankier* [din fr.], adaptate cu sufixul -er, cf. și tc. *banker*) și *banchier* (din fr. *banquier*, it. *banchiere*, germ. *Bankier*), *banchir* (din germ. *Bankier*, pătruns pe cale orală, cu pronunțare etimologică); *basorelief* s.n./*basoreliev*, *basoriliev* (din it. *bassorilievo*), *barelief*, *bareliev*, *bas-reliev*, *barilef*, *barelef* (din fr. *bas-relief* [după it.], rus. *барельеф* [din fr.]), *basrelief* (din germ. *Basrelief* [din fr.], preluat cu grafia etimologică); *beneficiu* s.n./*bineficiu* (din lat. *beneficium*, it. *beneficio* [împr. din lat.]) și *benefizium* (din germ. *Benefizium* [din lat.]), *benefiț* (din germ. *Benefiz*, var. a lui *Benefizium*), *benefis* (din fr. *bénéfice* [împr. din lat.]); *biblioteca* s.f. (din lat. *bibliotheca* [din gr.], germ. *Bibliothek* [din lat.], fr. *bibliothèque* [din lat.]) și

²⁴ În acest exemplu și în alte cazuri similare (*vide infra*), este dificil de stabilit în ce măsură un împrumut cult grecesc a fost preluat din neogreacă sau direct din greaca neologică, dată fiind apartenența lui la vocabularul cultural grecesc de circulație internațională.

bibliotecă (din rus. *библиотека* < pol. *biblioteka* < lat.), *bibliotică* (din rus. *библиотика*), *vivliotichi*, *vivliotechie*, *vivliotică*, *vivliotecă* (din ngr. *βιβλιοθήκη* [din gr.]); *cancelar* s.m./*caștelar*, *caștelariuș* (din lat. *cancellarius*, magh. *kancellarius*, pol. *kancelarzysz*) și *căștălareș* (din magh. *kancelláres*), *caștelier*, *cancelier*, *șanselie* (din fr. *chancelier* [< lat.]), *caștaler*, *cașteler*, *cașțiler* (din germ. *Kanzler* [din lat.], rus. *канцлер* [din pol. < lat.]), *canghelariu* < ngr. *καγκλάριος*²⁵; *cavaler* s.m. (din pol. *kawaler* [din germ.], rus. *кавалер* [din pol.]) și *cavalier* (din fr. *cavalier* [din it.], it. *cavaliere* [din v.fr.], ngr. *καβαλιέρος* [din it.]), *cavalir* (din germ. *Kavalier* [din fr.]), *șevalier* (din fr. *chevalier* [< lat. *caballarius*]); *concert* s.n. (din fr. *concert* [cu ortografia etimologică; împr. din it.], it. *concerto*) și *consert* (din fr. *concert*, preluat pe cale orală și pronunțat aproximativ ca în limba-sursă), *conșert*, *conșter* (din germ. *Konzert* [din it.]); *decret* s.n. (din lat. *decretum*, germ. *Dekret*, fr. *décret*, it. *decreto* [ultimele trei împr. din lat.]) și *decretum* (din lat. *decretum*), *decreto* (din it. *decreto*); *defensiv*, *-ă* adj. (din fr. *défensif*, lat. med. *defensivus*) și *difensiv*, *-ă* (din it. *difensivo* [împr. din lat. med.]), *defansiv*, *-ă*, *defenziv*, *-ă* (din fr. *défensif* [împr. din lat. med.]); *disciplină* s.f. (din lat. *disciplina*, fr. *discipline*, it. *disciplina*, ultimele două împr. din lat. și preluate cu respectarea grafiei etimologice) și *distiplină*, *dișiplină* (din germ. *Disziplin* [din lat.]), *disiplină* (din fr. *discipline* [după pronunțare]), *dișiplină* (din it. *disciplina* [după pronunțare]); *edict* s.n. (din lat. *edictum*, germ. *Edikt* [din lat.]) și *edictum* (din lat. *edictum*), *edit* (din fr. *édit* [împr. din lat.]); *emblemă* s.f. (din lat. *emblemata* [din gr. *ἐμβλήματα*]) și *émvlimă*, *éblemă* (din ngr. *ἐμβλήματα*), *emblem*, *amblemă* (din fr. *emblème* [împr. din lat.], germ. *Emblem* [din fr.]); *emfază* s.f./*emfas* s.n. (din fr. *emphase* [din gr.]) și *emfazis*, *émfazis* (din lat. *emphasis*, ngr. *ἐμφασίς* [din gr. *ἐμφασίς*]), *enfază* (din it. *enfasi* [împr. din lat. *emphāsis*, gr. *ἐμφασίς*]); *frontispiciu* s.n./*fruntispiciu*, *frontispiciu* (din lat. *frontispicium*, germ. *Frontispiz* [din lat., fr.], it. *frontispizio*) și *frontispis*, *frontespis* (din fr. *frontispice* [împr. din lat.]), *frontespiț*, *frontespițiu* (din it. *frontespizio* [împr. din lat.]); *gen* s.n./*genus*, *ghenus* (din lat. *genus*, germ. *Genus*) și *ghen* (din germ. *Gen*), *genere*, *gener* (din it. *genere*), *jen* (după fr. *genre* [împr. din lat.]), *ghenos* (din ngr. *γένος*); *harpă* s.f. (din fr. *harpe* [< lat. tard. *harpa* < francic. **harpa*]) și *arfă* (din rus. *арфа* [din germ.], germ. *Harfe*), *arpă* (din ngr. *άρπα* [din it.], it. *arpa* [< lat. târziu *harpa* < francic. **harpa*]); *inamic* s.m./*inemic*, *inimic* (din lat. *inimicus*, it. *inimico* [împr. din lat.]) și *nemic* (din it. *nemico* [< lat. *inimicus*]), *enemic*, *enimic* (din fr. *ennemi* [adaptare a lat. *inimicus*]); *lacheu* s.m. (din fr. *laquais*, it. *lacchè* [din fr.]) și *lachei* (din rus. *лакей* [din oland., germ. < fr.]), *lacai*, *locai* (din germ. *Lakai* [din fr.]); *manieră* s.f. (din fr. *manière*, it. *maniera* [din fr.]) și *manir* s.n. (din germ. *Manier* [din fr., adaptat după pronunțarea etimologică]), *manier* s.n. (din franceză, după pronunțare, din germană, după grafia etimologică); *metaforă* s.f. (din lat. *metaphora*, it. *metafora* [din lat. *metaphora*, gr. *μεταφορά*],

²⁵ Vezi numeroase alte variante, externe sau interne, în DÎLR și în DELR, s.v.

fr. *métaphore* [împr. din lat.] și *metaforá* (din gr. *μεταφορά*), *metafor* s.n. (din fr. *métaphore*); *teatru* s.n./*teatrum* (din lat. *theatrum*, it. *teatro*) și *teatron* (din gr. *θέατρον*), *teater* (din germ. *Theater*), *teatr* (din fr. *théâtre*) etc. Rămâne dominantă și aici opțiunea limbii literare pentru latină, mai ales atunci când este „ajutată” și de una sau mai multe limbi moderne (vezi *abstract*, -ă, *amfiteatru*, *beneficiu* sau *bibliotecă*, dar vezi și *adverb*). Se observă, de asemenea, confirmarea originii multiple a unui împrumut inclusiv prin apelul la modalitatea de pătrundere a uneia dintre forme pe cale orală, fapt care arată rolul suplimentar al respectivei limbi în adaptarea cuvântului (vezi, spre exemplu, *concert*). În unele cazuri, variantele românești se explică prin împrumut din variante ale limbii-sursă (vezi *bibliotecă* și *bibliotică*, *cavalier* și *șevalier* etc.).

Relația foarte strânsă între forma etimonului greco-latin original și formele etimonului/etimoanelor romanice sau nonromanice provenite din acesta relativizează în mare măsură calitatea de *dublete etimologice* a împrumuturilor românești cu aceste origini și le apropie maximal de ceea ce numim, în general, variante etimologice. În privința variantelor de tipul celor provenite, pe căi diferite, din același etimon extern direct, de tipul *absent* și *absant*, *concert* și *consert* etc., acestea sunt variante autentice și nu trebuie considerate în niciun caz dublete etimologice, a căror condiție minimală este calitatea de unități lingvistice de sine stătătoare provenite, prin mijloace nonderivative, externe sau interne, din același etimon, imediat sau îndepărtat.

3. Toate exemplele discutate mai sus au în comun, indiferent de numărul și varietatea surselor externe directe, faptul că la originea îndepărtată a fiecărui dublet, triplet, cvadruplet etc. formal (Moroianu 2005: 30) există un unic etimon lexical, din care au migrat, de regulă prin împrumut, în diverse limbi, în mod arborescent sau paralel, descendenți lexicali asemănători ca forme și ca sens, aparținând, în genere, unui anumit nivel cultural, mai ales atunci când originea lor îndepărtată era greco-latină. Acești descendenți lexicali constituie fondul comun al unei civilizații apusene diverse la nivel de suprafață, însă cu particularități lingvistice – originare sau culturale – comune. Contactul târziu, dar consistent și cvasisimultan al românei cu acest fond lingvistic occidental, într-un context de intensă și programatică dorință de modernizare culturală după model apusean, a avut ca urmare raportarea cărturarilor din toate provinciile românești la limbile europene ca la un tot unitar, de la care să-și construiască o limbă asemănătoare, capabilă să exprime evoluția artelor, profesiilor și științelor lumii moderne. Cuvinte precum germ. *Kommerz*, it. *commercio* sau fr. *commerce* erau ușor raportate la lat. *commercium*, tot așa cum germ. *Objekt*, fr. *objet*, it. *oggetto* erau în legătură directă cu etimonul lor comun, lat. *obiectum*, germ. *Adverbium*, fr. *adverbe* sau it. *avverbio* erau nemijlocit legate de lat. *adverbium* etc., mai ales că multe dintre exemplele din corpusul propus spre discuție aparțin diverselor domenii științifice și culturii în sens larg. Din acest motiv credem, în primul rând, că această diversitate formală a

variantelor etimologice s-a identificat cu conștiința unei unități a modelelor, rezultatul fiind modelarea treptată a formelor nou introduse în limbă, dependente în primă fază de etimoanele directe, spre acea formă potrivită structurii limbii române, de multe ori sinteză a mai multor surse externe. Dacă discutăm, spre exemplu, forma actuală *concediu*, ea reprezintă o soluție etimologică hibridă, plecând, cu argumente probate prin variantele intermediare, de la două etimoane romanice (it. *congedo* și fr. *congé*), integrată seriei substantivelor neutre în *-iu* explicabile din cele latine în *-ium* (*commercium*, *intermedium*, *officium*, *principium*, *stadium* etc.) și din cele italiene în *-io* (*assedio*, *commercio*, *intermedio*, *officio*, *principio*, *stadio* etc.). În ceea ce privește varianta *ivoriu*, ea se bazează atât pe fr. *ivoire*, în partea inițială, cât și pe it. *avorio*, pentru partea finală, prin această dublă raportare confirmându-se, așadar, unitatea originară a celor două etimoane directe diferite. Rolul etimonului latin tutelar este important inclusiv în cazul variantelor învechite de tipul *cañtelier*, *cancelier* și *cañteler* ale formei actuale *cancelar*, variante care se explică numai parțial prin franceză, respectiv prin germană, fiind influențate, ca modalitate de adaptare, de etimonul latinesc *cancellarius*. Originea comună a diverselor etimoane este vizibilă inclusiv în adaptarea etimonului italian *bassorilievo*, pătruns la noi inclusiv prin franceză (*bas-relief*), rusă (*басрельеф*) și germană (*Basrelief*): forma literară actuală *basorelief* nu este rezultatul exclusiv al etimonului italian (pentru care vezi varianta etimologică *basoriliev*), ci reprezintă o formă hibridă care conține elemente ale etimonului italian (*baso-*) și ale celor francez, german, eventual rus (*-relief*). La fel, lat. *circumstantia* justifică atât variantele directe, care păstrează partea inițială *circum-/țircum*, cât și, în mod indirect, o variantă hibridă de tipul *circomstanță*, cu origine directă franceză; lat. *demonstrativus* este prezent atât în varianta etimologică proprie (*demonstrativ*, pentru care cf. și fr. *demonstratif*), cât și în varianta „italiană” *dimonstrativ* care, altfel, ar fi trebuit să aibă forma **dimostrativ* (cf. it. *dimostrativo*); lat. *participium* explică atât variantele „latinești” evidente, dar conștiința existenței lui intervine și în forma hibridă *particip*, care presupune, foarte probabil, un etimon fr. *participe*; lat. *spectaculum* a avut un rol direct în împrumutarea variantei învechite *spectacul* și unul indirect în adaptarea it. *spettacolo* la varianta, astăzi literară, *spectacol* (în loc de **spetacol*).

4. În destule alte cazuri, însă, dubletele, tripletele, cvadrupletele etc. formale nu mai au drept numitor comun descendența directă sau indirectă, lineară sau ramificată, din aceeași sursă lexicală originară. Deși numim, fără vreo reținere particulară, asemenea exemple tot variante etimologice, convenție asumată prin identitate semantică și cvasiidentitate formală la nivelul limbii române („simțite” ca atare de către vorbitori), ele sunt împrumutate din etimoane directe care sunt derivate interne, prin procedee identice sau asemănătoare, de la baze lexicale corespondente sau cel puțin aparținând aceleiași familii, la care se adaugă afixe corespondente având aceeași etimologie. Exemplele care urmează au fie toate

componentele în această situație, fie numai unele dintre ele, celelalte având inclusiv origine indirectă externă (reprezintă împrumuturi în limbile de origine). Din prima categorie fac parte, spre exemplu, *canțonetă* s.f. (din it. *canzonetta* [dim. din *canzone*]) și *șansonetă* (din fr. *chansonnette* [dim. din *chanson*]); *debarca* vb./*desbarca* (din fr. *débarquer* [din *dé-* + *barque*]) și *dizbărca*, *disbărca* (din it. *disbarcare* [din *dis-* + [*im*]barcare]); *descuraja* vb. (după fr. *décourager* [din *dé-* + *courage*]) și *discuragea* (din it. *discoraggiare* [din *dis-* + *coraggio*]); *desperanță* s.f./*dezesperanță* (din fr. *désespérance* [din *dé(s)-* + *espérance*]) și *disperanță* (din it. *disperanza* [din *disperare*]); *elev* s.m. (din fr. *élève* [din *élever*, după modelul it. *allievo*]) și *aliev* (din it. *allievo* [din *allevare*]); *financiar*, *-ă* adj./*finansier*, *-ă* (din fr. *financier* [din *finance* + *-ier*]) și *finanțial* (din germ. *finanziell*, construit după model francez), *finanțiar* (din it. *finanziario* [din *finanza* + *-ario*]); *fortăreață* s.f./*fortereță*, *fortereăță* (din fr. *forteresse* [din *fort* + *-eresse*, cf. lat. med. *fortalicia*, *fortaricia*]) și *forteță* (din it. *fortezza* [din *forte* + *-ezza*]); *îmbarca* vb./*imbarca* (din it. *imbarcare* [din *in-* + *barca*] sau calc după fr. *embarquer*) și *ambarca* (din fr. *embarquer* [din *en-* + *barque* + *-er*]); *încuraja* vb. (din fr. *encourager* [din *en-* + *courage* + *-er*]) și *încoragia* (din it. *incoraggiare* [din *in-* + *coraggio*])²⁶; *limbaj* s.n. (din fr. *langage* [din *langue* + *-age*]) și *limbagiu* (din it. *linguaggio* [din *lingua* + *-aggio*]) + *langagiu*; *parfum* s.n. (din fr. *parfum* [regres. din *parfumer*]) și *profum* (din it. *profumo* [der. din *fumo*]); *vagabondaj* s.n. (din fr. *vagabondage* [din *vagabonder* + *-age*]) și *vagabondagiu* (din it. *vagabondaggio* [din *vagabondo*, după fr. *vagabondage*]) etc. Din cea de a doua fac parte exemple de tipul *comandant* s.m. (din fr. *commandant* [subst. din *commander*], germ. *Kommandant* [din fr.]) și *comendant* (din rus. *комендант* < pol. *komendant* < germ. *Kommandant* = *Kommandant*), *comandante* (din it. *commandante* [subst. din *comandare*]); *dependență* s.f./*dependință*, *dependenție* (din fr. *dépendance* [din radicalul part. prez. al vb. *dépendre* + *-ance*], lat. *dependentia*) și *dipendență*, *dipendință* (din it. *dipendenza* [din vb. *dipendere*, cu sensuri după fr. *dépendance*]); *despera* vb. (din lat. *desperare*) și *dispera* (din it. *disperare* [lat. *desp̄erare*]), *dezespera* (din fr. *désespérer* [din *dé(s)-* + *espérer*]); *dezertor* s.m./*dezertor* (din germ. *Deserteur* [din fr.], fr. *déserteur* [din *désertre* + *-eur*]) și *dizertor* (din it. *disertore* [împr. din lat. *desertor*], germ. *Deserteur* [preluat pe cale orală]); *factură* s.f. (din fr. *facture* [din *fact(eur)* + *-ure*], germ. *Faktur* [relatinizare a it. *fattura*]) și *fatură* (din it. *fattura* [< lat. *factura*]); *finanță* s.f./ *finanție* (din it. *finanza* [din fr. *finance*]) și *finanț* s.n. (din germ. *Finanz* [regresiv din pl. *Finanzen*, împr. din pl. fr. *Finances*]), *finansă*, *finans* (din fr. *finance* [din v.fr. *finer* + *-ance*]); *formalitate* s.f./*formalitaș* (din lat. *formalitas*, fr. *formalité* [der. savant din lat. *formalis*]) și *formalita* s.f. (din it. *formalità* [din *formale* + *-ità*]), *formalitet* (din germ. *Formalität* [< lat.]); *guvern*

²⁶ Vezi și variantele hibride *încoraja* și *încuragia*.

s.n./guverniiu (din fr. *gouverne* [regresiv din *gouverner*], it. *governo* [< lat. *gubernum*]) și *gubern*, *guberniu* (din lat. *gubernum* și *gubernium*), *gubernie* (din lat. *gubernio*, rus. *губерния* [din pol. *gubernia* < lat.]); *guvernământ* s.n./*gouvernement* (din fr. *gouvernement* [din *gouverner* + *-(e)ment*]) și *gubernament* (din lat. *gubernamentum*); *jurnal* s.n./*journal* (din fr. *journal* s.m. [subst. din adj., din *jour* + *-al/-el*, cf. lat. *diurnale*], germ. *Journal* s.n. [din fr.]) și *giurnal*, *jornal*, *jiurnal* (din it. *giornale* s.m. [subst. din *libro*, *folio giornale*, din *giorno* + *-ale*])²⁷; *mariaj* s.n. (din fr. *mariage* [din *marier* + *-age*]) și *maritagiu*, *măritagiu* (din lat. *maritagium*, it. *maritaggio* [împr. din lat. med.]); *parlament* s.n. (din it. *parlamento* [din *parlare* + *-mento*], germ. *Parlament* [din engl. *parliament* < fr. *parlement*]) și *parlement* (din fr. *parlement* [din *parler* + *-(e)ment*]); *regulament* s.n. (din lat. *regulamentum*) și *reglement* (din fr. *réglement* [din *régler* + *-ment*], germ. *Reglement* [din fr.]); *revistă* s.f. (din it. *rivista* [din part. vb. *rivedere*; cu sensul de „periodic”, după fr. *revue*, care calchiază engl. *review*]) și *reviu* (din fr. *revue* [din part. vb. *revoir*], germ. *Revue* [din fr.]); *țigaretă* s.f. (din germ. *Zigarette* [din fr.]) și *cigaretă* (din fr. *cigarette* [dim. din *cigare*], adaptat după grafia etimologică), *sigaretă* (din it. *sigaretta* [dim. din *sigaro*, după fr. *cigarette*]) etc. În această a doua situație se încadrează variantele explicabile din două sau mai multe surse lexicale externe având explicații etimologice diferite: spre exemplu, dacă formele *despera* și *dispera* sunt prima latină și a doua italiană (moștenită, de altfel, din latină), în schimb cea de a treia (*dezespera*) reproduce un etimon francez derivat în cadrul aceleiași „familii romanice”, ceea ce indică – etimologic – o altă unitate lexicală²⁸; în mod similar, varianta (astăzi literară) *dependență* provine, alături de alte forme, din lat. *dependentia*, dar și din fr. *dépendance*, care este însă un derivat, tot așa cum derivat este și it. *dipendenza*, care explică variantele românești *dipendență*, *dipendință*. În situația variantelor *maritaj* și *mariagiu*, este dificil de decis dacă formele lor se explică prin suprapunerea în mintea unor vorbitori bilingvi a etimoanelor din franceză și din italiană sau reprezintă combinarea variantelor etimologice românești împrumutate din franceză, respectiv din italiană. Ceea ce justifică statutul de variante inclusiv exemplelor de mai sus sunt sensurile identice și formele asemănătoare, explicabile prin apartenența la aceeași familie etimologică și prin unitatea lingvistică a lumii europene evoluată, creată și menținută în primul rând prin relația originară sau culturală cu latina. Este de la sine înțeles că, în ceea ce privește aceste exemple, nu se pune problema statutului de dublete etimologice.

²⁷ Vezi și varianta româniată *ziurnal*.

²⁸ În cazul unor forme ca *jiletă* s.f./*jeletă* (din rus. *жилетка* [der. din *жилет*]) și *gilet*, *giletă*, *jilet*, *jiletă* (din fr. *gilet* [din arab. *ġalīka*, după *corset*, *mantelet* etc.], germ. *Gilet* [din fr.], it. *gilè*, *gilet* [din fr.], cf. rus. *жилет* [din fr.]), la care se adaugă forme „combinat” de tipul *giletă*, *geletă*, în ciuda identității semantice, cele două serii nu pot fi considerate variante, prima având un etimon derivat și analizabil, iar cea de a doua, unul devenit greu analizabil în sursa directă.

5. În urma prezentării și comentării exemplelor de mai sus, putem trage următoarele concluzii:

a) existența variantelor externe ale împrumuturilor lexicale este o realitate atestată încă din româna veche, fapt deja evidențiat în materialul introductiv din DÎLR (p. 9, 11–13), unde se precizează că pentru explicarea originii a peste 200 de cuvinte, „etimonului latin sau romanic trebuie să i se adauge diverse filiere neromanice (germană, maghiară, neogrecă, polonă, rusă etc.)”, cu argumente atât de ordin lingvistic, cât și de ordin cultural. Dintre exemplele prezente în corpus, multe sunt atestate, mai mult sau mai puțin izolat, încă din perioada veche (vezi, spre exemplu, în DÎLR, variantele învechite *adverbium*, *almanac*, *amvră*, *articul*, *bagdatel*, *baghiunetă*, *baljamom*, *bibliotică*, *calculus*, *caștelor*, *canonir*, *capitul*, *cardinaleș/gardinaliu*, *caștelean*, *cântălărie*, *țeremonie*, *coleghiom*, *coniuncție*, *conjiștorium*, *contractuș* etc.).

b) dacă, pentru epoca veche, originea multiplă este de luat în considerare mai ales la autorii poligloți, concurența dintre variante fiind, mai degrabă, ipotetică, începând cu epoca modernă aceasta din urmă devine o realitate prin efortul de „democratizare” a culturii, în contextul unei abundențe de texte (literare sau științifice) din cele mai variate domenii și surse, al căror „scop” era îmbogățirea și modernizarea vocabularului românesc în direcția latino-romanică;

c) pătrunderea masivă de împrumuturi latino-romanice într-un interval relativ scurt a avut ca urmare coexistența între fondul cultural-lingvistic oriental (din Muntenia și Moldova), respectiv cel maghiaro-german (din Transilvania și Banat) și aportul lexical substanțial occidental, marcat de varietatea formală a împrumuturilor directe și de tendința spre compatibilizare cu structurile latine „unificatoare”;

d) realitatea coexistenței concurențiale a variate forme etimologice, conștiința originii indirecte comune a acestora și tendința implicită spre o dorită „românizare structurală” sunt, după convingerea noastră, argumente care susțin conceptul de „etimologie multiplă externă”, înțeles ca un fapt obiectiv, datorat simultaneității pătrunderii în limbă a unor etimoane externe înrudite originar sau cultural;

e) multe dintre exemplele propuse spre discuție prezintă trăsături fonetice care arată o adaptare hibridă, explicabilă în primul rând prin conștiința etimonului comun latin;

f) caracterul de variante al unor împrumuturi din etimoane directe diferite este argumentat prin caracterul lor concurențial și prin originea indirectă comună. Prin origine indirectă comună înțelegem, în primul rând, *etimon lexical comun*, prezent într-o limbă originară, care a intrat în română direct sau prin una sau mai multe filiere; în al doilea rând, înțelegem *rădăcină comună*, bază a unor etimoane lexicale construite, în mod independent, prin aceleași mijloace derivative sau prin modalități diferite, în limbile-surse directe, de unde au fost împrumutate în română cu forme cvasiidentice și cu aceleași sensuri. Unitatea cultural-lingvistică a lumii și

a limbilor romanice, de unde provine majoritatea exemplurilor de acest fel, le facilitează asimilarea în categoria variantelor propriu-zise, caracterizate prin raportarea la o unică unitate lexicală considerată, în mod convențional, ca punct de referință în interiorul aceleiași limbi sau ca punct de plecare la nivelul unei limbi originare.

g) etimologia distinctivă teoretizată și recomandată de Wolfgang Schweickard (1986: 129–163) este un principiu obligatoriu atât pentru evaluarea originii directe a fiecărei unități lexicale concrete în momentul pătrunderii și adaptării ei în limbă, cât și pentru evaluarea diacronică a unor sensuri. Posibilitatea – argumentată – a provenienței unei/unor variante din mai multe surse externe „omonime” și existența unor variante hibride explicabile inclusiv prin apelul simultan la surse multiple „paronimice” sunt argumente care validează principiul etimologiei multiple ca firesc și necesar în studierea originii formale și semantice a împrumuturilor lexicale.

BIBLIOGRAFIE

- Celac, Victor, 2017, „Méthodes et pratique de la recherche étymologique roumaine (avec une attention particulière à l'« etimologie multiplă »)”, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 133/1, p. 245–283.
- Gaur, Al., 1950, „Etimologie multiplă”, *Studii și cercetări lingvistice*, I, nr. 1, p. 22–34.
- Hristea, Theodor, 1968, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică.
- Hristea, Theodor, 1973, „Contribuții la studiul etimologic al neologismelor românești”, *Limba română*, 22, nr. 1, p. 3–15.
- Hristea, Theodor, 1978, „Romanian Vocabulary and Etymology”, în Rosetti, Alexandru, Sanda Golopenția Eretescu (eds), *Current Trends in Romanian Linguistics* [număr special al *Revue Roumaine de Linguistique*, XXIII], p. 203–254.
- Ivănescu, Gh., 1980, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Moraru, Alexandra, 2000, „Influența occidentală latino-romanică”, în Ion, Gheție, Gheorghe Chivu (coord.), *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 190–226.
- Moroianu, Cristian, 2005, *Dublete și triplete etimologice în limba română*, București, Editura Universității din București.
- Niculescu, Al., 2003, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 113–123.
- Ursu, N. A., Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, vol. I: *Studiu lingvistic și de istorie culturală*, 2004; vol. II: *Repertoriu de cuvinte și forme*, 2006; vol. III: *Repertoriu de cuvinte și forme. Supliment. Partea I (Literale A–M)*, partea a II-a (Literale N–Z), 2011, Iași, Editura Cronica.
- Schweickard, Wolfgang, 1986, „Etimologie distinctivă”. *Methodische Überlegungen zur Herkunftsbestimmung neuerer Entlehnungen des Rumänischen am Beispiel des sportsprachlichen Vokabulars*, în Holtus, Günter, Edgar Radtke (eds), *Rumänistik in der Diskussion. Sprache, Literatur und Geschichte*, Tübingen, Narr, p. 129–163.

SIGLE

CNRTL: www.cnrtl.fr

DA: *Dicționarul limbii române*. Redactor responsabil Sextil Pușcariu. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea / Tipografia Ziarului „Universul” / Imprimeria Națională, 1913–1948.

DEL: *Dicționarul etimologic al limbii române*, redactori responsabili Marius Sala și Andrei Avram, București, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Editura Academiei Române. Vol. I: A–B, 2011/2012. Vol. II: Litera C. Partea 1. *Ca–Cizmă*, 2015. Vol. II: Litera C. Partea a 2-a. *Clac–Cyborg* (2018) (coordonatori Ion Giurgea și Cristian Moroianu), 2018.

DÎLR: *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421–1760)*, de Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, București, Editura Științifică, 1992.

DLE: dle.rae.es/?w=diccionario,

DLR: *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu (din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă), București, Editura Academiei Române, 1965–2010.

Duden: www.duden.de

Etymonline: www.etymonline.com

Treccani: www.treccani/vocabolario.it

Triantafyllides: www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html.

Vasmer: www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer.htm

MULTIPLE ETYMOLOGY – A NECESSARY CONCEPT

(Abstract)

In this paper I will argue, citing numerous examples, for the need of maintaining the concept of multiple external etymology (=MEE). *MEE* characterises an important part of the Romanian vocabulary and especially of the modern lexicon. *MEE* refers fundamentally to the penetration into a language of a word borrowed from two or more sources, genetically or culturally related. I will focus on the situations where multiple etymology is the only way of explaining the different forms and variants of a word. I will also emphasize the importance of the Latin structural model in the adaptation process of words borrowed from various Romance languages and integrated in regular and prolific patterns, a process that ensures the unity of the current literary language.

Cuvinte-cheie: etimologie, variantă, împrumut, diversitatea limbilor-sursă, adaptare.

Keywords: etymology, variant, borrowing, diversity of source-languages, adaptation.

Universitatea din București
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București
cristian_moroianu@hotmail.com